

УДК 81'374

Д. В. Дзятко

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка

**ПЕРЫФЕРЫЙНЫЯ МЕГАСТРУКТУРНЫЯ КАМПАНАНТЫ
Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІНГВІСТЫЧНАЙ ТЭРМІНАГРАФІІ**

У артыкуле сістэматызуюцца і характарызуюцца перыферыйныя інфармацыйныя кампаненты ў мегаструктуры беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў (індэкс, граматычны дадаткі, бібліяграфія, змест). Асноўнымі крытэрыямі для сістэматызацыі выступаюць фармальныя і функцыянальныя асаблівасці постпазіцыйных інфармацыйных кампанентаў.

У беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі выкарыстоўваюцца чатыры тыпы зводнай індэксацыі – лемная, алфавітная, тэматычная, імянная. Лемны індэкс – спіс тэрміналагічных адзінак з указаннем старонак слоўніка (раздзелаў, пазіцый), на якіх яны зафіксаваны. Алфавітны індэкс – спіс ключавых тэрмінаў, зафіксаваных у слоўніку. Тэматычны індэкс – спіс рэестравых адзінак слоўніка з улікам іх пазіцыі ў навуковай сістэматыцы. Імянны індэкс – алфавітны спіс прозвішчаў асоб, якія ўзгадваюцца ў тэрмінаграфічным выданні, з указаннем канкрэтных старонак.

Граматычныя дадаткі ў тэрмінаграфіі маюць дыдактычна-даведачную скіраванасць і ўяўляюць сабой табліцы, граматычныя даведнікі, парадыгмы словазмянення і інш.

Спіс выкарыстанай літаратуры важны для разумення аўтарскай канцэпцыі, навуковых прыярытэтаў укладальнікаў і з'яўляецца паказчыкам прыналежнасці слоўніка да пэўнай тэрмінаграфічнай традыцыі.

Структурная частка «Змест» – факультатыўны кампанент тэрмінаграфічных выданняў, які адлюстроўвае загаловкі іншых кампанентаў мегаструктуры слоўніка.

Зроблена выснова, што ў цэлым мегаструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў арганізуецца па *кантынуальным* прынцыпе – кампаненты ўключаюцца паслядоўна, падставай для размяшчэння наступнага кампанента з'яўляецца ідэйнае завяршэнне папярэдняга. Асобныя перакладныя выданні характарызуюцца *сепаратыўнай* мегаструктурай – у іх лінейная паслядоўнасць кампанентаў можа парушацца за кошт устаўкі іншых, састаўных кампанентаў.

Ключавыя словы: беларуская лексікаграфія, тэрмінаграфія, тэрміналагічны слоўнік, гісторыя лексікаграфіі, гісторыя тэрмінаграфіі, слоўнікавы артыкул, мегаструктура.

D. V. Dzyatko

Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank

**PERIPHERAL MEGASTRUCTURAL COMPONENTS
IN BELARUSIAN LINGUISTIC TERMINOGRAPHY**

The article systematizes and characterizes the peripheral information components in the megastructure of Belarusian dictionaries of linguistic terms (indexes, grammatical appendices, bibliography, table of contents). The main criteria for systematization are the formal and functional features of postpositional information components.

Belarusian linguistic terminology uses four types of summary indexing – lemma, alphabetical, thematic, nominal. Lemma index is a list of terminological units with the indication of dictionary pages (sections, positions) on which they are fixed. Alphabetical index is a list of key terms recorded in the dictionary. Thematic index is a list of registered units of the dictionary taking into account their position in scientific systematics. The index is an alphabetical list of the names of the persons mentioned in the terminological edition with the indication of specific pages.

Grammatical appendices in terminology have a didactic-reference orientation and are tables, grammar reference books, paradigms of word change, etc.

The list of used literature (bibliography) is important for understanding the author's concept, scientific priorities of the contributors and is an indicator of the dictionary's belonging to a certain terminographic tradition.

The structural part «Contents» is an optional component of terminographic publications which reflects the titles of other components of the megastructure of the dictionary.

It is concluded that in general the megastructure of Belarusian dictionaries of linguistic terms is organized on a continuous basis – the components are included sequentially, the reason for placing the next component is the ideological completion of the previous one. Some translated editions are characterized by a separative megastructure – in them the linear sequence of components can be broken due to the insertion of other, constituent components.

Key words: Belarusian lexicography, terminography, terminological dictionary, history of lexicography, history of terminography, dictionary entry, megastructure.

Уводзіны. Праблемамі тэорыі структурнай арганізацыі матэрыялу ў лексікаграфічных выданнях лінгвісты пачалі займацца ў другой палове XX ст.

Несумненную навуковую вартасць для развіцця тэорыі лексікаграфіі ўяўляюць фундаментальныя работы аўтараў R. R. K. Hartmann, F. J. Hausmann, B. Svensén, у якіх апісваюцца асноўныя этапы працэсу ўкладання слоўніка, акрэсліваюцца найважнейшыя метады лексікаграфавання, разглядаюцца структурныя асаблівасці слоўнікаў і паслядоўнасць размяшчэння інфармацыйных зон у слоўнікавым артыкуле, вырашаюцца праблемы тыпалагізацыі лексікаграфічных выданняў, прапануецца агляд гісторыі стварэння слоўнікаў [1–4].

Разам з тым асаблівасці пабудовы аўтарскага тэксту, дапаможнага і даведачнага апарату ў агульнай структуры слоўнікаў, наколькі нам вядома, не былі прадметам спецыяльных навуковых даследаванняў ні ў замежнай, ні ў айчынай лінгвістыцы. Аўтарскі тэкст (прадмовы, кіраўніцтвы і інш.), індэкс (паказальнікі), граматычныя дадаткі, спісы апрацаваных крыніц і пад. звычайнымі карыстальнікамі і нават прафесійнымі лінгвістамі нярэдка ўспрымаюцца як факультатыўныя часткі слоўніка, якія выконваюць пераважна прадстаўнічыя або дапаможна-інфармацыйныя функцыі. На наш погляд, такі падыход з’яўляецца абераматыўным, паколькі менавіта ў аўтарскім тэксце нярэдка вызначаецца сістэма метастандартаў лексікаграфічнага выдання, а наяўнасць прадуманага даведачнага апарату істотна павышае інфармацыйную эфектыўнасць тэрмінаграфічнага выдання.

Асноўная частка. Мегаструктура, або рамачная структура, слоўніка – парадак арганізацыі асноўных структурных кампанентаў лексікаграфічнага выдання.

Асноўным кампанентам мегаструктуры слоўніка з’яўляецца корпус – сукупнасць слоўнікавых артыкулаў, размешчаных у пэўным парадку.

Перыферычныя мегаструктурныя кампаненты бываюць чатырох тыпаў:

1) дыскурсіўныя – звязаныя з выкладам аўтарскай канцэпцыі (напрыклад, прадмова, кіраўніцтва па карыстанні, заключэнне);

2) метамоўныя – звязаныя з арганізацыяй апісання рэестравых адзінак (напрыклад, спіс скарачэнняў, умоўных абазначэнняў);

3) метанавігацыйныя – звязаныя з размяшчэннем і пошукам неабходных лінгвістычных звестак у слоўніку (напрыклад, разнастайныя індэкс, змест);

4) інфармацыйныя – звязаныя з адлюстраваннем дадатковых лінгвістычных або бібліяграфічных звестак у слоўніку (напрыклад,

граматычныя дадаткі, спісы выкарыстанай літаратуры).

Як правіла, дыскурсіўныя і метамоўныя кампаненты мегаструктуры з’яўляюцца прэпазіцыйнымі адносна корпусу, а метанавігацыйныя і інфармацыйныя – постпазіцыйнымі.

Мэта дадзенага артыкула – сістэматызаваць і ахарактарызаваць постпазіцыйныя інфармацыйныя кампаненты ў мегаструктуры беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў з пункту гледжання іх фармальна-функцыянальных асаблівасцей.

Беларускія слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў, апублікаваныя да 1990-х гг., не вызначаюцца асаблівай разнастайнасцю мегаструктуры і ахарактарызуюцца дастаткова стандартным наборам структурных кампанентаў.

І перакладныя, і тлумачальныя, і рэестравыя слоўнікі, як правіла, уключаюць аўтарскую прадмову і корпус (тлумачэнне тэрмінаў, пераклад тэрмінаў з мовы А на мову Б, пералік тэрмінаў) [напр.: ПС; РБСЛТ-1989; СМ-1984].

У асобных выпадках дадаецца таксама зводны індэкс [СГЛТ], змест [РБСЛТ; СЛТ] і спіс скарачэнняў [СЛТ-1962].

Некаторая структурная разнастайнасць у беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі звязана са з’яўленнем перакладных тэрміналагічных слоўнікаў, падрыхтаваных сумесна з чэшскімі, польскімі, украінскімі і іншымі калегамі [BPR; SSTL-1977; SSTL-1979; БУС; УБС].

Разам з тым даводзіцца канстатаваць, што ў цэлым беларускія слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў з’яўляюцца дастаткова простымі паводле сваёй рамачнай структуры. Гэта звязана, відаць, як з канкрэтна-гістарычнымі ўмовамі іх падрыхтоўкі, так і з арыентацыяй аўтараў на пэўную аўдыторыю.

1. Індэксацыя ў тэрмінаграфіі. Як вядома, паняцце *індэксацыі* ў навуцы ў цэлым (і нават у межах лінгвістыкі) не з’яўляецца адназначным.

Так, індэкс (лац. *index* – спіс, рэестр, паказальнік) – гэта лічбы, літары або любая іншая камбінацыя сімвалаў, якая паказвае месца элемента ў сукупнасці, намінальнай шкале або ахарактарызуе стан пэўнай сістэмы (напрыклад, паказчык актыўнасці, развіцця, змянення чаго-небудзь).

У лексікаграфіі выкарыстоўваецца паняцце *індэксны запіс*, або *індэксны ўваход* (*index entry*) ці *фіктыўны ўваход* (*dummy entry*) [5, с. 108–109], якое ўжываецца для абазначэння запісу, што змяшчае лему з перакрываючай спасылкай (спасылкамі) на іншы запіс, які дае азначэнне.

Больш пашыраным у лексікаграфіі з’яўляецца разуменне індэксу як часткі так званай фрэймавай структуры слоўніка або энцыклапедыі. Так, індэкс можа змяшчацца пасля спісу рэестравых

слоў і выкарыстоўваецца для інфармавання карыстальніка, у якой частцы слоўніка можна знайсці патрэбны элемент інфармацыі. Часам для агульнага абазначэння розных даведачных спісаў у слоўніках выкарыстоўваецца таксама тэрмін *паказальнік*.

Для таго каб адрозніваць розныя тып індэксаў, мы прапануем ужываць для абазначэння кампанента слоўніка, які размяшчаецца пасля корпусу і служыць для навігацыі і пошуку інфармацыі ў корпусе, тэрмін *зводны індэкс*.

Увогуле ў беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі выкарыстоўваюцца чатыры тыпы зводнай індэксацыі – лемная, алфавітная, тэматычная, імяная.

Лемны індэкс – спіс тэрміналагічных адзінак з указаннем старонак слоўніка (раздзелаў, пазіцый), на якіх яны зафіксаваны.

Асноўная функцыя лемнай індэксацыі – адра-сатная. Так, у [СГЛТ] індэкс пад назвай «Слоўнік беларускіх тэрмінаў» уключае беларускія адзінкі, якія ў асноўнай частцы слоўніка з’яўляюцца выходнымі пры рускіх уваходных тэрмінах:

а) корпус (фрагмент):

71. *Веляризация Веляризацыя*

72. *Веляризованный звук Веляризаваны гук*

73. *Велярный звук Велярны гук*

132. *Высота звука Вышыня гука*

260. *Заглавная буква Вялікая літара*

1155. *Сравнительная степень Вышэйшая, параўнальная ступень;*

б) лемны індэкс (фрагмент):

Вышэйшая, параўнальная ступень 1155.

Вышыня гука 132.

Велярны гук 73.

Веляризаваны гук 72.

Веляризацыя 71.

Вялікая літара 260.

Такім чынам, у [СГЛТ] на больш чым 50 гадоў раней была рэалізавана ідэя *А. М. Гавінскага*, які лічыў, што «у якасці аптымальнага варыянта індэксацыі тэрмінаў падыходзіць сістэма адзінай нумарацыі ўсяго слоўніка, паколькі яна звычайна не перавышае пяцізначнага індэксу і забяспечвае мэтанакіраванасць аднароднага па характары параметраў пошуку» [6, с. 16].

Аднак укладальнікі пазнейшых слоўнікаў ад такога тыпу індэксацыі адмовіліся.

Алфавітны індэкс – спіс ключавых тэрмінаў, зафіксаваных у слоўніку.

Фактычна алфавітны паказальнік з’яўляецца своеасаблівай формай мадыфікацыі рээстра слоўніка. Напрыклад, у [БМ]:

УВАСАБЛЕННЕ 317

УДАКЛАДНЯЛЬНЫЯ ЧЛЕНЫ СКАЗА 317

УКАЗАЛЬНЫЯ ЗАЙМЕННІКІ 317

УКАЗАЛЬНЫЯ СЛОВЫ 317

УКРАЇНІЗМЫ 318

УЛАСНАБЕЛАРУСКАЯ ЛЕКSIKA 318

УЛАСНЫЯ НАЗОЎНІКІ 318

УМОЎНЫ ЛАД 320

УНІВЕРСАЛІЯ 320

УСКЛАДНЕННЫ СКАЗ 320

УСКОСНАЕ ДАПАЎНЕННЕ 320

УСКОСНАЯ МОВА 320

УСКОСНЫ СКЛОН 322

УСТАРЭЛЫЯ СЛОВЫ 322

УСТАЎНЫЯ ГУКІ 322

УСТАЎНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ 322

УСХОДНЕСЛАВЯНСКАЯ ЛЕКSIKA 323

УТВАРАЛЬНАЯ АСНОВА 323

Паколькі пры алфавітным размяшчэнні слоўнікавых артыкулаў у слоўніку алфавітны паказальнік не адыгрывае істотнай навігацыйнай ролі, іншыя ўкладальнікі, відаць, сумняваюцца ў яго мэтазгоднасці.

Значна больш эфектыўным, на наш погляд, будзе сумяшчэнне функцый алфавітнага і алфавітна-гнездавога прыწყпаў пры канструяванні паказальніка. Так, у [СК] спецыяльныя адзінкі, якія атрымалі асобнае тэрмінаграфічнае апісанне (з’яўляюцца загаловамі слоўнікавых артыкулаў) і размяшчаюцца паводле алфавіту, вылучаны паўтлустым шрыфтам. Такім жа чынам выдзяляюцца лічбы, якія абазначаюць старонкі, што адсылаюць да заглавнага слова. У слоўнікавых артыкулах, пабудаваных паводле алфавітна-гнездавога прыწყпу, рээстравае слова таксама вылучаецца паўтлустым шрыфтам. Тэрміны, размешчаныя ў слоўнікавым гняздзе, падаюцца звычайным шрыфтам, а паўтлустым – старонка, якая адсылае да заглавнага артыкула:

Абыгрыванне дэфразаеалагізаванага фразеалагізма 42

Абыгрыванне значэнняў полісеманта 47, 48, 93

– стылістычна нейтральных 93

– прамых 93

– прамых і пераносных 94

– гутарковых 94

– пераносных 94

– стылістычна нейтральных і гутарковых 94

– узуальных і аказіянальных 94

Абыгрыванне значэнняў сінонімаў 48

Абыгрыванне кампанента фразеалагізма 5, 110

Абыгрыванне лексічных амонімаў 14

Абыгрыванне паранамазаў 80

Абыгрыванне прыказкі 48

Абыгрыванне разнамоўных паранамазаў 69, 80

Абыгрыванне фразеалагізма 7, 110

Аб’яднанне далёкіх паводле сэнсу слоў як аднародных гл. Паратаксісныя аказіяналізмы.

Тэматычны індэкс – спіс рээстравых адзінак слоўніка з улікам іх пазіцыі ў навуковай сістэматыцы.

Так, у [БМ] выкарыстоўваецца структура паказальніка з 13 пунктамі, 5 з якіх маюць сваю падструктуру:

1. *Лексікалогія* (1.1. *Лексіка агульнаславянская лексіка*. 1.2. *Значэнне слова. полісемія і аманімія*. 1.3. *Запазычанні*. 1.4. *Сінонімы, антонімы, паронімы*. 1.5. *Дыялекталогія*). 2. *Лексікаграфія*. 3. *Фанетыка* (3.1. *Зычныя гукі*. 3.2. *Галосныя гукі*. 3.3. *Змяненне гучання гукаў*. 3.4. *Арфаэпія*. 3.5. *Фаналогія*). 4. *Графіка*. *Пісьмо*. 5. *Арфаграфія*. 6. *Марфеміка*. 7. *Марфалогія* (7.1. *Назоўнік*. 7.2. *Прыметнік*. 7.3. *Лічэбнік*. 7.4. *Займеннік*. 7.5. *Дзеяслоў*. 7.6. *Прыслоўе*. 7.7. *Прыназоўнік*. 7.8. *Злучнік*. 7.9. *Часціца*. 7.10. *Мадальныя словы*. 7.11. *Выклічнік*). 8. *Сінтаксіс* (8.1. *Сказы*. 8.2. *Члены сказа*. 8.3. *Чужая мова*). 9. *Тэкст*. *Маўленне*. 10. *Стылістыка*. 11. *Віды стылістычных фігур (прыёмаў)*. 12. *Мовазнаўства* (12.1. *Раздзелы мовазнаўства*. *Лінгвістычныя дысцыпліны*. 12.2. *Мовы*). 13. *Пунктуацыя*.

Спецыфічнай асаблівасцю тэматычнага паказальніка з'яўляецца яго пашырэнне за кошт тэрмінаў, якія апісваюцца ў слоўніку, аднак не ўтвараюць самастойных слоўнікавых артыкулаў.

Так, у рэестры ёсць слоўнікавы артыкул *сінтаксічны аналіз (разбор)*:

СІНТАКСІЧНЫ АНАЛІЗ (РАЗБОР) – характарыстыка асноўных прымет словазлучэння, простага і складанага сказаў. Сінтаксічны аналіз прадугледжвае вызначэнне тыпу словазлучэння і сказа, высвятленне адносін паміж словамі словазлучэння і часткамі складаных сказаў, выяўленне галоўнага і залежнага кампанентаў словазлучэння, указанне асноўных сродкаў і спосабаў сувязі паміж словамі словазлучэння ці часткамі сказа, разбор па членах сказа, вызначэнне спосабу іх выражэння і інш. Пра сінтаксічныя аналізы гл. больш падрабязна: **просты, аднасастаўны, няпоўны, складаназалежны, складаназлучаны, складаны бяззлучнікавы сказы, складаны сказ з рознымі відамі сувязі, словазлучэнне** [БМ].

У тэматычным паказальніку разам з адсылайкай да гэтага артыкула ў форме гнязда прыводзяцца таксама адсылкі да паняццяў, якія знаходзяцца ў гіпанімічных адносінах з тэрмінам *сінтаксічны аналіз*:

СІНТАКСІЧНЫ АНАЛІЗ 254

- аднасастаўных сказаў 23
- няпоўных сказаў 193
- простых сказаў 219
- сказаў з прастай мовай 217
- складаназалежных сказаў 263
- складаназлучаных сказаў 266
- складаных бяззлучнікавых сказаў 269
- складаных сказаў з рознымі відамі сувязі 273
- словазлучэнняў 281

СЛОВАЗЛУЧЭННЕ 279 <...> [БМ].

Пры гэтым у рэестры слоўніка адсутнічаюць самастойныя артыкулы *сінтаксічны аналіз аднасастаўных сказаў, сінтаксічны аналіз няпоўных сказаў, сінтаксічны аналіз простых сказаў, сінтаксічны аналіз сказаў з прастай мовай, сінтаксічны аналіз складаназалежных сказаў, сінтаксічны аналіз складаназлучаных сказаў, сінтаксічны аналіз складаных бяззлучнікавых сказаў, сінтаксічны аналіз складаных сказаў з рознымі відамі сувязі, сінтаксічны аналіз словазлучэнняў*. Інфармацыя, напрыклад, пра сінтаксічны аналіз няпоўных сказаў уключана ў слоўнікавы артыкул *няпоўныя сказы*:

НЯПОЎНЫЯ СКАЗЫ – сказы, у якіх прапушчаны адзін ці некалькі членаў сказа (галоўных ці даданых). Апушчаныя члены сказа падказваюцца залежнымі ад іх формамі і лёгка ўзнаўляюцца з кантэксту, маўленчай сітуацыі. На месцы іх пропуску звычайна ставіцца працяжнік: *Над намі – жураўліны вырай. (М. Танк) Справа цягнеца поле, а злева – лес. (В. Хомчанка) Кепскі настаўнік падносіць ісіціну, харошы – вучыць яе знаходзіць. (В. Вітка) Яго звалі Міхасём, яе – Таісай. (П. Пруднікаў) <...>*

С і н т а к с і ч н ы аналіз няпоўнага сказа:

Няпоўны сказ адносіцца да ліку **простых** (гл.), і яго сінтаксічны аналіз такі ж самы <...> [БМ].

Імяны індэкс – алфавітны спіс прозвішчаў асоб (вучоных, пісьменнікаў), якія ўзгадваюцца ў тэрмінаграфічным выданні, з указаннем канкрэтных старонак.

У беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі імяны паказальнік, які складаецца з 253 пазіцый, падаецца ў [СК]. Праўда, рэальная колькасць асоб, якія называюцца або цытуюцца ў слоўніку, меншая, паколькі ў паказальніку не праводзіцца дыферэнцыяцыя ў залежнасці ад мовы напісання прозвішча (напрыклад, *Абрамец І. В.* і *Абрамец И. В.*, *Ахманав В. С.* і *Ахманова О. С.*, *Вінаградаў В. У.* і *Виноградов В. В.*, *Гальперын І. Р.* і *Гальперин И. Р.*, *Гіруцкі А. А.* і *Гируцкий А. А.*, *Земская Е. А.* і *Земская А. А.*, *Конан У. М.* і *Конон В. М.*, *Кунін А. В.* і *Кунин А. В.*, *Лук'янаў С. А.* і *Лукьянов С. А.*, *Мінчын Б. М.* і *Минчин Б. М.*, *Навумаў Э. Б.* і *Наумов Э. Б.*, *Проп В. Я.* і *Проп В. Я.*, *Скрэбнеў Ю. М.* і *Скребнев Ю. М.* і інш.).

2. Граматычныя дадаткі ў тэрмінаграфіі.

Дадзены кампанент мегаструктуры тэрміналагічнага слоўніка мае дыдактычна-даведную скіраванасць і ўяўляе сабой тэблицы, граматычныя даведнікі, парадгмы словазмянення і інш. У беларускай тэрмінаграфіі адзіным выданнем з граматычнымі дадаткамі з'яўляецца [СМЛТ]. Укладальнікі гэтага слоўніка палічылі магчымым уключыць у структуру два дадаткі («Узоры скланення іменных часцін мовы і спражэння

дзеясловаў у рускай мове», «Узоры скланення іменуемых часцін мовы і спражэння дзеясловаў у беларускай мове»), паколькі, «як паказаў аналіз сучасных вучэбных слоўнікаў, у іх вялікая ўвага надаецца граматычнаму матэрыялу, прадстаўленаму ў выглядзе дадатковага даведніка ў прадмове ці пасляслоўя да лексікаграфічнай працы».

3. Бібліяграфія ў тэрмінаграфіі. Спісы літаратуры ў мегаструктуры тэрміналагічных слоўнікаў паказваюць на крыніцы матэрыялу для выданняў [ЛГД; СЛТ-1990; СЛТТ; СМЛТ; СРТ].

Спіс літаратуры можа многае даць для разумення аўтарскай канцэпцыі, навуковых прыярытэтаў, шырыні прафесійнага кругагляду ўкладальнікаў, а ў метадалагічным плане з'яўляецца адным з важных паказчыкаў прыналежнасці слоўніка да пэўнай тэрмінаграфічнай традыцыі. Аднак у многіх слоўніках, асабліва невялікіх па аб'ёме, гэты кампанент ігнаруецца.

У некаторых выданнях спісы літаратуры ў якасці асобных мегаструктурных частак не падаюцца, а адпаведныя бібліяграфічныя звесткі інтэгруюцца ў аўтарскія прадмовы [SSLT-1977; ЛТТ].

Вывучэнне спісаў літаратуры дазваляе зрабіць некалькі высноў.

1. Немагчыма з высокай доляй верагоднасці прасачыць рэальныя маштабы выкарыстання ў слоўніку крыніц, прыведзеных у спісе літаратуры: адпаведныя спасылкі ў корпусе слоўнікаў адсутнічаюць.

2. Не існуе прамой залежнасці паміж колькасцю выкарыстаных крыніц і аб'ёмам слоўніка. Дадзены параметр можа быць ахарактарызаваны з дапамогай паняцця *каэфіцыент бібліяграфічнай шчыльнасці*, які вылічваецца па формуле: $k_{bd} = S : V$, дзе k_{bd} – каэфіцыент бібліяграфічнай шчыльнасці, S (bibliographic source) – колькасць выкарыстаных крыніц, V (dictionary volume) – памер лексікаграфічнага выдання ў старонках.

Максімальны k_{bd} , такім чынам, у невялікага па аб'ёме слоўніка [СРТ] (0,8), мінімальны – у сур'ёзных міжнародных і міжнацыянальных праектах [SSLT-1977] (0,03) і [БУС; УБС] (0,02).

Храналагічная дыстрыбуцыя бібліяграфіі ў беларускіх слоўніках лінгвістычных тэрмінаў з'яўляецца адным з паказчыкаў навуковай актуальнасці выдання. Найбольшая колькасць крыніц, навішых за 10 гадоў на момант публікацыі слоўніка, уключана ў [СМЛТ] (46,7%) і [СЛТТ] (30,6%), найменшая прадстаўлена ў [СРТ] (7,7%) і [ЛТТ] (8,3%).

Укладальнікі многіх слоўнікаў традыцыйна арыентуюцца на выданні, падрыхтаваныя расійскімі лінгвістамі (па месцы публікацыі): [ЛГД; ЛТТ; СМЛТ; СРТ]. Выключэннямі з'яўляюцца:

– [СЛТ-1990], дзе захаваны парытэт беларускіх, расійскіх і іншых замежных крыніц;

– [СЛТТ], дзе выразна пераважаюць беларускія крыніцы;

– [BPR; SSLT-1977], якія прагназуема арыентуецца на еўрапейскую лінгвістыку

Асноўным тыпам інфармацыйных крыніц для ўкладальнікаў слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў з'яўляюцца іншыя тэрмінаграфічныя выданні ў галіне лінгвістыкі (у тым ліку энцыклапедычныя): 15 з 15 крыніц у [СМЛТ-2016], 18 з 18 – у [SSLT-1977], 7 з 7 у [BPR], 8 з 12 – у [СЛТ-1990] і інш. Разам з тым дастаткова высокі працэнт выкарыстання вучэбнай літаратуры, агульнамоўных слоўнікаў і іншай літаратуры. Асабліва гэта заўважна ў [ЛТТ; СЛТТ; СРТ].

Структурная частка «Змест» – факультатывы кампанент тэрмінаграфічных выданняў: [BPR; SSLT-1977; SSLT-1979; ЛТТ; ЛГД-2011; РБСЛТ-1988; СРТ; СМ-1967], які ў выглядзе спіса адлюстроўвае загалюкі іншых кампанентаў мегаструктуры слоўніка.

Зразумела, што наяўнасць «Зместу» спрашае навігацыю па слоўніку, таму гэты кампанент, на наш погляд, мэтазгодны найперш у выданнях энцыклапедычнага характару ([БМЭ; ЭШС]). У слоўніках з элементарнай мегаструктурай і не вельмі аб'ёмнымі слоўнікавымі артыкуламі, памер якіх дазваляе візуальна вызначыць пазіцыю артыкула ў выданні, «Змест» маляінфарматыўны: [ЛТТ; РБСЛТ-1988; СРТ] і інш.

Заклучэнне. У цэлым мегаструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў арганізуецца па *кантынгуальным* прынтцыпе (лац. *continui* – непарыўны), г. зн. кампаненты ўключаюцца паслядоўна, падставай для размяшчэння наступнага кампанента з'яўляецца ідэйнае завяршэнне папярэдняга. Напрыклад, у [БМ]: «Ад аўтара», «Будова артыкулаў», [корпус], «Літаратура», «Алфавітны паказальнік», «Тэматычны паказальнік».

Толькі асобныя перакладныя выданні ([BPR; SSLT-1977]) характарызуюцца *сепаратыўнай* мегаструктурай (лац. *separata* – раздзельны) – у іх лінейная паслядоўнасць кампанентаў можа парушацца за кошт устаўкі іншых, састаўных кампанентаў. Пераважна, такім састаўным кампанентам выступае алфавіт, які ў структуры слоўніка падаецца некалькі разоў перад кожнай з перакладных частак; напрыклад, у [BPR]: «Przedmowa», [алфавіт:] «Беларускі алфавіт / Alfabet białoruski / Белорусский алфавит», [корпус:] «Беларуска-польска-руская частка / Część białorusko-polsko-rosyjska / Белорусско-польско-русский часть», [алфавіт:] «Alfabet polski / Польскі алфавіт / Польский алфавит», [корпус:] «Część polsko-białoruska / Польска-беларуская частка / Польско-белорусская часть», [алфавіт:]

«Русский алфавит / Рускі алфавіт / Alfabet rosyjski», [корпус:] «Русско-беларуская часть / Руска-беларуская частка / Część rosyjsko-białoruska», «Wykorzystana literatura».

Адметнай асаблівасцю слоўніка [СК] з'яўляецца сумяшчэнне ў «Паказальніку тэрмінаў» алфавітнага і алфавітна-гнездавага прынцыпаў. Тэрміны, якія з'яўляюцца загаловамі слоўнікавых артыкулаў (атрымалі асобнае лексікаграфічнае апісанне) і размяшчаюцца паводле алфавітнага прынцыпу, вылучаны паўтлустым

шыфтам. Такім жа шыфтам вылучаны і лічбы, якія абазначаюць старонкі, што адсылаюць да загаловачнага слова. У слоўнікавых артыкулах, пабудаваных паводле алфавітна-гнездавага прынцыпу, рэестравае слова таксама вылучаецца паўтлустым шыфтам (калі яно – заглавак артыкула). Тэрміны, размешчаныя ў слоўнікавым гняздзе, падаюцца звычайным шыфтам (паўтлустым вылучаецца толькі старонка, якая адсылае да загаловачнага слова).

Прынятыя скарачэнні

- BPR – Białorusko-polsko-rosyjski słownik terminów lingwistycznych i leksyki specjalnej (1997)
 SSLT-1977 – Slovník slovanské lingvistické terminologie (1977)
 SSLT-1979 – Slovník slovanské lingvistické terminologie (1979)
 БМ – Беларуская мова. Школьны слоўнік-даведнік (2002)
 БМЭ – Беларуская мова: энцыклапедыя (1994)
 БУС – Беларуская-ўкраінскі слоўнік лінгвістычнай тэрміналогіі (2012)
 ЛГД – Латинские и греческие дериваты в лингвистической терминологии: русско-белорусско-польский словарь-справочник (2011)
 ЛТТ – Лінгвастылістычныя і тэксталагічныя тэрміны: слоўнік-даведнік (2011)
 ПС – Праект слоўніка (вып. IV: мовазнаўства) (1935)
 РБСЛТ-1988 – Русско-белорусский словарь лингвистических терминов (1988)
 РБСЛТ-1989 – Беларуская-рускі слоўнік лінгвістычных тэрмінаў з метадычнымі парадамі для студэнтаў (1989)
 СГЛТ – Слоўнік граматычна-лінгвістычнае тэрміналогіі (1927)
 СК – Слоўнік пра камічнае: мовазнаўчы аспект (2010)
 СЛТ – Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў (1962)
 СЛТ-1990 – Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў (1990)
 СЛТТ – Слоўнік лінгвастылістычных і тэксталагічных тэрмінаў (2012)
 СМ-1967 – Слоўнік па мовазнаўстве (праект для абмеркавання) (1967)
 СМ-1984 – Слоўнік «Мовазнаўства» для 2-га выд. БелСЭ (праект) (1984)
 СМЛТ – Русско-белорусско-китайский, белорусско-русско-китайский, китайско-русско-белорусский словарь-минимум лингвистической терминологии (2016)
 СРТ – Слоўнік рытарычных тэрмінаў (2012)
 УБС – Украінсько-білоруський словник лінгвістичної термінології (2012)
 ЭШС – Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў. Беларуская мова (2017)

Спіс літаратуры

1. Hartmann R. R. K. *Lexicography: Principles and Practice*. London: New York: Academic Press, 1983. 228 p.
2. Hartmann R. R. K. *The History of Lexicography: Papers from the Dictionary Research Centre Seminar at Exeter (March 1986)*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1986. 265 p.
3. Hausmann F. J. *Wörterbücher: ein internationales Handbuch zur Lexikographie = Dictionaries*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1991. 3355 s.
4. Svensén B. *Practical lexicography: principles and methods of dictionary-making*. New York: Oxford University Press, 1993. 285 p.
5. Burkhanov I. *Lexicography: A Dictionary of Basic Terminology*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1998. 285 s.
6. Гавинский А. Н. Теоретические основы выбора оптимальной структуры двуязычных отраслевых словарей как одного из средств упорядочения научно-технической терминологии: на материале англо-русских, русско-английских и англоязычных терминологических словарей: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Киев. гос. пед. ин-т иностр. яз. Киев, 1978. 21 с.

References

1. Hartmann R. R. K. *Lexicography: Principles and Practice*. London, New York, Academic Press, 1983. 228 p.

2. Hartmann R. R. K. *The History of Lexicography: Papers from the Dictionary Research Centre Seminar at Exeter (March 1986)*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1986. 265 p.
3. Hausmann F. J. *Wörterbücher: ein internationales Handbuch zur Lexikographie = Dictionaries*. Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1991. 3355 s.
4. Svensén B. *Practical lexicography: principles and methods of dictionary-making*. New York, Oxford University Press, 1993. 285 p.
5. Burkhanov I. *Lexicography: A Dictionary of Basic Terminology*. Rzeszówie, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszówie, 1998. 285 p.
6. Gavinskiy A. N. *Teoreticheskie osnovy vybora optimal'noy struktury dvuyazychnykh otraslevykh slovarey kak odnogo iz sredstv uporyadocheniya nauchno-tekhnicheskoy terminologii: na materiale anglo-rus., rus.-angl. i angloyaz. terminol. slovarey: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk* [Theoretical basis of choice of optimal structure of bilingual special dictionaries as a means to organize scientific and technical terms: on the material of English-Russian, Russian-English and English terminological dictionaries: Abstract of thesis PhD (Philology)]. Kiev, 1978. 21 p.

Інфармацыя пра аўтара

Дзятко Дзмітрый Васільевіч – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі. Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка (220030, г. Мінск, вул. Савецкая, 18, Рэспубліка Беларусь). E-mail: lingby@gmail.com

Information about the author

Dzyatko Dzmitry Vasil'evich – PhD (Philology), Associate Professor, Head of the Department of Linguistics and Linguodidactics. Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank (18, Savetskaya str., 220030, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: lingby@gmail.com

Пасмыніў 07.09.2020